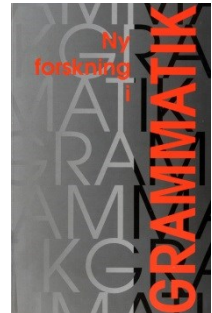

Ny Forskning i Grammatik

Titel: Hvilken supertype tilhører italiensk?
Forfatter: Bente Lihn Jensen
Kilde: Ny Forskning i Grammatik 22, 2015, s. 129-148
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2015

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Hvilken supertype tilhører italiensk?

Bente Lihn Jensen

1. Indledning

I det følgende vil jeg forsøge at give et bud på hvilken supertype italiensk tilhører.

Begrebet ‘supertype’ stammer fra Durst-Andersen (2011a), fremover forkortet LS, og (2011b), fremover forkortet BoS. Begrebet og teorien bag vil kort blive præsenteret i afsnit 2. Supertypeteorien er en almenyldig teori, men da italiensk ikke er blandt de sprog der er blevet undersøgt, har jeg sat mig for at forsøge at give et bud. Det har dog til tider været svært da oplysningerne om hvordan man metodisk går frem for at bestemme et givet sprogs supertypetilørsforhold, i de to værker er sparsomme. Det er fuldt forståeligt da værkerne har et andet sigte.

På italiensk er der langt flere registervarianter end på dansk, hvilket teoretisk set kan spille ind på supertypebestemmelsen. Derfor skal det præciseres at denne artikel primært behandler standarditaliensk. Det svarer til niveauerne 4.-6. i den opdeling der gives i Berruto (1993: 13-14), og som er gengivet i Skytte & Korzen (2000 vol. 1: 47-48). Der opereres med ni forskellige varianter, hvor 1. er den mest formelle. Ud fra denne opdeling siges italiensk at kunne være: 1. højt formelt 2. teknisk-videnskabeligt 3. bureaukratisk 4. litterær standard 5. neo-standard 6. samtale standard 7. folkeligt (regionalt) 8. lavt uformelt 9. jargonagtigt.

Noget kan tyde på at italiensk hører til de afsenderorienterede sprog (for definition se afsnit 2, og for indledende begrundelse se afsnit 3). Hvis dét er tilfældet, skal den verbale kategori der siges at have prominens (BoS: 133), eller at være determinerende, ifølge teorien være modus. Det giver umiddelbart god mening for italiensk, men ifølge teorien kræves der tillige at der inden for indikativ med Durst-Andersens ord findes et submodussystem der vedrører om afsender selv har oplevet situationen eller ej (fx BoS: 195 Modus; LS:

200, 223-227). Spørgsmålene om modus og submodus vil blive diskuteret i afsnit 4. Ifølge teorien er der til den determinerende verbalkategori ofte en pendant inden for nominalsystemet. Det aspekt vil blive drøftet i afsnit 5. I afsnit 6 gives der en sammenfatning.

2. Teorien i korte træk

2.1. Overordnet præsentation

Supertypeteorien er en teori om kommunikation der bygger på kognition, semiotik og sprog. Fokus ligger dermed på sprogbrug.

Teorien opererer med tre forskellige **supertyper**. Afgørende for bestemmelsen er hvilken såkaldt **fælles stemme** som det givne sprogs sprogbrugere har valgt at benytte til at tale om virkeligheden med (se fx BoS: 198). Teoretisk set har de tre valg. Kort fortalt kan de vælge at tale om:

- situationen som sådan. Kommunikationen bliver herved **virkelighedsorienteret**;
- afsenders oplevelse af situationen. Kommunikationen bliver herved **afsenderorienteret**;
- afsenders erindring af en oplevelse af en situation sammenholdt med modtagers erindring. Kommunikationen bliver herved **modtagerorienteret**.

Som det siges i BoS (147), afspejler valget forskellige forståelser af virkeligheden. For mere detaljerede oplysninger se fx BoS (134-149). Nogle af de vigtigste karakteristika ved hver af de tre typer er gengivet i oversigt 1:

	Virkelighedsorienterede sprog	Afsenderorienterede sprog	Modtagerorienterede sprog
Repræsentanter	russisk, kinesisk	bulgarsk, tyrkisk	dansk, engelsk
Basisenhed	situation	oplevelse	information
Fælles stemme	tredjeperson	førsteperson	andenperson
Afsenderfunktion	reporter	kommentator	meddeler
Markør	aspekt-prominens	modus-prominens	tempus-prominens
Retorisk type	topic-responsible	reader-responsible	writer-responsible

Oversigt 1: Nogle af de vigtigste karakteristika ved de tre supertyper

(Svarer til det skema der findes side 133 i BoS. Den engelske version findes i LS (234).)

2.2. *Kommunikationsprocessen*

Teorien er inspireret af Bühlers organonmodel, hvori sproget siges at pege i tre forskellige retninger: én retning mod genstande og relationer, dvs. verden, af Bühler kaldet symbol; én retning mod afsender, kaldet symptom; og én retning mod modtager, kaldet signal (se fx LS: 148ff). Men i modsætning til Bühler, der opererer med 'sprog', understreges det i Durst-Andersens to værker at det er et givet sprogs **grammatiske kategorier**, også kaldet grammemer, der peger. I Durst-Andersens reviderede model (BoS: 143, LS: 154-160) erstatter 'grammatik' derfor 'sprog' i Bühlers model. Der argumenteres således for at skelne mellem leksikon og grammatik. Leksikon sammenlignes med symboler i semiotisk forstand, og teorien er da også tillige inspireret af Peirces skelnen mellem de tre typer af tegn: **symbol**, hvis betydning bygger på en konvention; **indeks**, "som har betydning gennem sin fysiske forbindelse til hvad det betegner"; **ikon**, hvis betydning bygger på lighed (fx Kjørup 2002: 79, 84). Grammemer sammenlignes med indeks i semiotisk forstand. Det er **grammemerne** der gør sproget dynamisk og tillader at der kan kommunikeres. **Leksemer** er derimod statiske størrelser, og som sådanne kan de ikke aktualiseres som det er nødvendigt i kommunikation. Det er m.a.o. grammemerne der er de vigtigste i supertypeteorien. For at undgå tvetydighed og mulighed for sammenblanding af niveauer, er Bühlers begreb 'symbol' i supertypemodellen blevet erstattet af 'model' som er en indeks for virkeligheden (se LS: 149 ff). Durst-Andersens model adskiller sig tillige fra Bühlers organonmodel ved at bestå af to forskellige modeller: den såkaldte 'grammatiske trekant', som er den statiske variant, og som kommer nærmest på Bühlers model; og det såkaldte 'semiotiske hjul', som er den dynamiske variant (BoS: 145-146), der er i spil ved kommunikation (jf. oversigt 2 nedenfor).

I al kommunikation indgår der en **afsender**, en **meddelelse** (også kaldet en tekst) og en **modtager**. Det fremhæves at man tidligere har opereret med én samlet kommunikationsmodel og én samlet form for grammatik (BoS: 161). Denne opfattelse gør supertypeteorien op med: Iflg. teorien er der i alt tre kommunikationsbidrag i en kommunikationsproces: det som afsender og modtager er fælles om, og som afgør hvilken supertype det givne sprog tilhører; endvidere afsenders bidrag samt modtagers bidrag til kommunikationen. Da der opereres med tre forskellige supertyper (jf. oversigt 1) og dermed tre forskellige fælles bidrag, betyder det overordnet set at der tillige findes tre afsenderbidrag og tre modtagerbidrag. For lige meget hvilket element i processen som sprogbrugerne er blevet enige om at være fælles om, er der

tre funktioner der skal inddrages: **fremstillingsfunktion**, der vedrører 3. person; **udtryksfunktion**, der vedrører 1. person; og **appelfunktion**, der vedrører 2. person. Disse funktioner er knyttet til henholdsvis model, symptom og signal i den statiske grammatiske trekant. Lige meget hvilket sprog man kommunikerer på, kaldes de stimuli som afsender tager udgangspunkt i, i teorien for **input**. Udformningen af meddelelsen, der indeholder den fælles stemme, kaldes **output**, og modtagers forståelse, kaldes **intake**. Disse tre faser i kommunikationsprocessen er relateret til de tre førnævnte pegeretninger: model, symptom og signal, men på forskellig måde afhængigt af hvilken supertype der er tale om. Det er illustreret i oversigt 2:

Faser i kommunikationen → Supertyper ↓	Input = Afsenders udgangspunkt + pegeretning	Output = ytringen som bærer af fælles stemme + pegeretning + MARKØR	Intake = Modtagers forståelse af output + pegeretning
Virkelighedsorienteret	Informationer <i>signal</i>	Situationer <i>model</i> ASPEKT	Oplevelser <i>symptom</i>
Afsenderorienterede	Situationer <i>model</i>	Oplevelser <i>symptom</i> MODUS	Informationer <i>signal</i>
Modtagerorienterede	Oplevelser <i>symptom</i>	Informationer <i>signal</i> TEMPUS	Situationer <i>model</i>

Oversigt 2: Kommunikationsprocessen/rollefordelingen i de tre supertyper
(inspireret af BoS: 147. For engelsk se LS: 261-265)

2.3. Stemmer

Som nævnt ovenfor er den fælles stemme, også kaldet grundstemmen, den bærende inden for supertypeteorien. Fællesstemmen afspejler det valg som et givet sprogs sprogbrugere vælger til at tale om virkeligheden med. Det kan som nævnt gøres ved at referere til: 1) “situationen som afsender og modtager er fælles om”; 2) “afsenders oplevelse af den”; 3) “modtagers oplevelse” (BoS: 142). Fællesstemmen bæres af en af de tre verbale kategorier: aspekt, modus eller tempus. Inden for **den virkelighedsorienterede supertype** udtrykkes fællesstemmen vha. **aspekt**, dvs. at enhver ytring giver en situationsbeskrivelse. Når en såkaldt kompleks situation¹, som en handling er, skal verbaliseres, kan man på de virkelighedsorienterede sprog kun referere til enten proces (imperfektiv) eller begivenhed (perfektiv). Inden for **den afsenderorienterede supertype** hører fællesstemmen til **modus** da det dominerende træk i outputstrukturen er hvordan afsender eller andre oplever

1 Durst-Andersen (1992, 2011b) skelner mellem simple og komplekse situationer. De simple situationer, der enten kan være statiske eller dynamiske, kan umiddelbart opleves. Det kan de komplekse situationer, kaldet handlinger, derimod ikke da de er et mentalt konstrukt. En handling består af en aktivitet som er efterfulgt af en tilstand. Tilstanden er betinget af aktiviteten.

en situation, og inden for **den modtagerorienterede supertype** hører fællesstemmen til **tempus** – nærmere bestemt forskellen mellem imperfektum og perfektum der ifølge BoS (132) er en forskel i gammel og ny information. Det skal forstås på den måde at imperfektum præsenterer en given situation, der er lagret i afsenders fortidslager, som et *flashback* for modtager, mens perfektum præsenterer situationen, der er lagret i afsenders nutidslager, som et *news-flash* for modtager (fx BoS: 152-154). Denne distinktion modsvarer af forskellen mellem bestemt og ubestemt artikel inden for det nominale system.

2.3.1. Stemmer der er underordnet fællesstemmen

Ud over fællesstemmen opererer teorien med andre former for stemmer, som altid er underordnet fællesstemmen, og som vedrører input, dvs. afsender (LS: 236). Uafhængigt af supertype drejer det sig om **principal** og **secondary voice** (dansk: hoved- og bistemme), som derfor også er den vigtigste distinktion. På basis af de oversigter der findes i LS (262-264), viser oversigt 3 hvilke stemmer der opereres med inden for de tre supertyper:

	Virkeligheds-orienterede sprog	Afsender-orienterede sprog	Modtager-orienterede sprog
Hovedstemme	Ydre stemme ²	Egen stemme	Objektiv stemme
Bistemme	Indre stemme ³	Andres stemme	Subjektiv stemme

Oversigt 3. Manifestation af hoved- og bistemme inden for de tre supertyper
(Baseret på Table 20a-c i LS: 262-264)

Det er i denne sammenhæng værd at bemærke at teorien anfører at afsenderorienterede sprog adskiller sig fra de to andre supertyper ved at afsenders stemme ikke blot findes i input, men også i output i og med at fællesstemmen vedrører afsenders – eller andres – oplevelse af situationen. Det betyder, siges det (LS: 245), for det første at der ikke kan drages et skarpt skel mellem de to former for stemme (fællesstemme og underordnet stemme), og at fællesstemmen opdeles i en hoved- og en bistemme, for det andet at det altid er hovedstemmen der tilhører afsender.

Ud over hoved- og bistemme opererer teorien med **offentlig og privat** stemme, som er en mere gennemæssig distinktion (LS: 237-238). Inden for

2 Der refereres her til to af de i alt fire domæner som teorien opererer med: lokation og possession (BoS: 45-55)

3 Der refereres her til de to øvrige af de i alt fire domæner: oplevelse og kvalitet (BoS: 45-55).

virkelighedsorienterede sprog siges den offentlige stemme at være hovedstemmen, mens det inden for afsenderorienterede sprog siges at være den private stemme der er hovedstemme. Inden for modtagerorienterede sprog er det vanskeligere at afgøre, siges det (LS: 238).

3. Demonstrativer

Det forekommer mig svært generelt at finde træk der definitivt kan afgøre hvilken supertype et givet sprog tilhører.⁴ Der er dog iflg. Durst-Andersen én undtagelse. Den vedrører de demonstrative pronominer/adverbier. Hvis der er tre distinktioner, som det siges er tilfældet for tyrkisk og georgisk, skulle det være et sikkert tegn på at sproget er afsenderorienteret (LS: 203-204).

På toskansk, som ligger til grund for italiensk, findes en sådan tredeling: *questo/qui, qua* der refererer til 1. pers.; *codesto/costì, costà* der refererer til 2. pers.; og *quello/lì, là* der refererer/henviser til 3. pers. Da italiensk som sagt bygger på toskansk, kunne man tro at tredelingen også findes på moderne italiensk, og derfor straks hævde at italiensk **er** et afsenderorienteret sprog. Så ligetil er det dog ikke. Tredelingen findes ganske vist i moderne italiensk, men kun inden for visse sprogbrugsområder, nemlig bureaukratisk og juridisk sprog (se fx GGIC vol. I: 617), som er nogle af de mest konservative og formelle områder inden for sprogbrugen (jf. varianterne 2. + 3. der er omtalt i afsnit 1.). Uden for disse områder anvendes nu et system med to termer: *questo/qui, qua* og *quello/lì, là*. Disse refererer til henholdsvis 1. og 3. pers. I forbindelse med reference til 2. pers. benyttes snart *questo* snart *quello* afhængigt af hvor modtager befinder sig i forhold til afsender. Man må derfor spørge sig selv om et sprog **skal** have en tredeling inden for demonstrativer for at tilhøre den afsenderorienterede supertype. Da dette kendetegn ikke nævnes under gennemgangen af bulgarsk, som i LS (200-202) anføres som det første eksempel på afsenderorienterede sprog, tillader jeg mig at slutte at det ikke er et krav.

4 Fx kan aspekt findes i alle tre supertyper, men kun i den virkelighedsorienterede er kategorien determinerende.

4. Fællesstemmens determinerende kategori

Som det fremgår af afsnit 3, bygger demonstrativsystemet på standarditaliensk på to distinktioner. Det er kun inden for bureaukratisk og juridisk sprog at der er tre. Spørgsmålet er derfor om italiensk stadig er et afsenderorienteret sprog, eller om det er på vej til at udvikle sig til eller allerede har udviklet sig til et modtagerorienteret sprog. Når den virkelighedsorienterede supertype ikke inddrages, skyldes det at udviklingen altid siges at gå i én retning, som man også kan udlede af oversigt 2: et virkelighedsorienteret sprog kan udvikle sig til et afsenderorienteret sprog, som på sin side kan udvikle sig til et modtagerorienteret sprog. Dette kan på sin side udvikle sig til et virkelighedsorienteret sprog, hvorved ringen er sluttet; men det er udviklingen ikke. Det er fuldt forståeligt at der kun er én udviklingsretning: en modtager forudsætter en afsender, og en afsender forudsætter en situation (BoS: 136-137). Jeg vurderer at det afsenderorienterede italiensk ikke har kunnet nå at udvikle sig til et virkelighedsorienteret sprog via den modtagerorienterede fase. Et andet sprogligt fænomen der viser at italiensk ikke kan tilhøre den virkelighedsorienterede supertype, er at fortidsformen *passato remoto* i forbindelse med handlingsverber er en aoristform. Den refererer til en handling, dvs. at aktiviteten og den efterfølgende tilstand ses som ét, som fx også *passé simple* på fransk (se fx Durst-Andersen 2008: 482)⁵. Derimod behandles en handling i virkelighedsorienterede sprog altid som en tosidig størrelse der består af en aktivitet og en tilstand, som nævnt i afsnit 2.3.

4.1. Den determinerende verbalkategori

Som nævnt i afsnit 2 spiller de verbale kategorier aspekt, modus og tempus en altafgørende rolle i bestemmelsen af hvilken sproglig supertype et givet sprog tilhører.

Ud over person og tal angiver det finitte verbum på italiensk tempus, modus og i visse tilfælde aspekt. Spørgsmålet er hvilken af disse tre kategorier der er den determinerende, og som sådan bærer fællesstemmen. Som det fremgår af oversigt 1, er kategorien modus hvis supertypen er afsenderorienteret, tempus hvis typen er modtagerorienteret, og aspekt hvis supertypen er virkelighedsorienteret. Aspekt i ikke-perifrastiske former findes på italiensk men kun inden for de former der inden for indikativ bærer trækket [+DISTANCE]

5 *Passé simple* kan dog i modsætning til den italienske *passato remoto* ikke udtrykke modalt indhold.

(for definition se Jensen (2000: 152ff)): det drejer sig inden for de syntetiske former om imperfetto, der udtrykker [-PERF] aspekt, og passato remoto, der udtrykker [+PERF] aspekt.

De to andre kategorier modus og tempus findes derimod begge i hele det finitte system på italiensk. Hvilken er den determinerende? På basis af det der siges i LS (206ff), er modtagerorienterede sprog kendetegnet ved at der (næsten kun) findes kategorien tempus. Hvis det er sandt, kan italiensk ikke tilhøre denne supertype da der også findes modus. Hvordan formerne er fordelt inden for de forskellige modi, er der i litteraturen uenighed om, men alle er enige om at der ud over indikativ (det er den modus der benyttes, når der tilskrives sandhedsværdi til en situationsbeskrivelse) i hvert fald også findes konjunktiv (det overordnede indholdsmæssige distinktive træk er her [-ASSERTERING] (se fx Jensen 2000:162-167). I de to modi findes der dels syntetiske former dels analytiske. Såvel i indikativ som i konjunktiv findes presente/passato prossimo⁶ og imperfetto/trapassato prossimo. I indikativ findes tillige passato remoto/trapassato remoto, der er fortidsformer, futuro/futuro anteriore, der snart refererer til fremtiden, snart til samtiden, hvor det udtrykker epistemisk modalitet, samt condizionale semplice/condizionale composto, der udtrykker betingelse. Andre opfatter condizionale-formerne som en modus for sig, kaldet condizionale. Hermed opereres der med tre modi: indikativ – condizionale – konjunktiv. Dertil kommer i begge tilfælde imperativ, som på italiensk må opfattes som en finit form. Da der således under alle omstændigheder eksisterer andre modi end indikativ, og da disse fortsat anvendes også i talt hverdagsitaliensk, selv om man af og til kan læse at brugen af konjunktiv er ved at forsvinde fra især unges talesprog, slutter jeg at det må være **modus** der er bærer af fællesstemmen, og dermed den determinerende verbalkategori på italiensk. Det betyder iflg. teorien at der inden for indikativ skal være et submodussystem. Det betyder tillige at afsender i sit input benytter en model af virkeligheden der bygger på aspekt, og i sit output udtrykker sin eller andres oplevelse af virkeligheden (jf. oversigt 2). Nogle af formerne i output skal iflg. teorien referere til afsenders egen oplevelse (fx LS: 201). Det er der flere eksempler på i italiensk. I afsnit 4.2. behandles spørgsmålet om submodus, og i afsnit 4.3. behandles kort imperfetto indikativs stilling i italiensk (jf. LS: 223ff.).

6 Formen til venstre for skråstregen '/' er en syntetisk form, mens formen til højre for er en analytisk. Dette gælder dette og de følgende fire par.

4.2. Submodus

For at et sprog kan henregnes til de afsenderorienterede sprog, er det som tidligere nævnt nødvendigt at der inden for indikativ findes et såkaldt submodus-system (LS: 200). I BoS (130) tales der derimod om “en særlig modus-kategori ... hvor der skelnes mellem direkte og indirekte oplevelse”.

Som sagt indgår italiensk ikke i de sprog der behandles i de to værker. Mit bedste bud på hvilken distinktion som submodusystemet på italiensk bygger på, er trækket [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig]. Denne distinktion findes mindst to steder inden for indikativ: 1. i præteritum mellem *passato prossimo* og *passato remoto* og 2. i præsens mellem *presente* og *condizionale*.

4.2.1. *Passato prossimo* vs. *passato remoto*

På italiensk kan en begivenhed der ikke præsenteres som en der ligger forud for en anden, i fortiden udtrykkes på to måder: vha. *passato prossimo* (direkte oversat: fortid nær) eller vha. *passato remoto* (direkte oversat: fortid fjern). M.a.o. er begge disse former perfektive. Som det fremgår af (1a)-(1b), adskiller de to eksempler sig udelukkende ved at der i (1a) er benyttet *passato prossimo* (*ha distrutto*), mens der i (1b) er benyttet *passato remoto* (*distrusse*). Derimod indeholder begge eksempler tidsudtrykket *due anni fa* (= for to år siden). Det betyder at den begivenhed der refereres til i de to eksempler, ligger lige langt fra afsenders ytringstidspunkt. Der er m.a.o. ikke tale om en tidsmæssig større afstand i (1b) end i (1a), hvilket navnet på verbalformen kunne tyde på. Sabatini (1984:665-666) forklarer forskellen som en der afhænger af om den talende opfatter begivenheden som noget, der har kontakt med den talendes nutid, eller er adskilt fra den talendes nutid.

- (1a) L'alluvione di due anni fa ha distrutto [passato prossimo, Ind.] il ponte.
 (1b) L'alluvione di due anni fa distrusse [passato remoto, Ind.] il ponte.
 (= oversvømmelsen som fandt sted for to år siden, ødelagde broen).

I (1a) kunne en implikation være at broen fortsat ligger i ruiner, mens den i (1b) kunne være at det ikke længere er synligt at broen har været ødelagt, fordi den er blevet genopført eller helt fjernet. I (2a)-(2b) angiver (2a) at den omtalte person stadig lever på udtaletidspunktet, mens (2b) angiver at personen på det tidspunkt er død.

- (2a) Mio marito è nato _[passato prossimo, Ind] nel 1940.
 (2b) Mio marito nacque _[passato remoto, Ind.] nel 1940.
 (= min mand blev født i 1940).

I skønlitteratur benyttes *passato remoto* til at udtrykke handlingsskelettet. Et godt eksempel er Orwells roman *1984*, som blev skrevet i 1930'erne. Det som b-eksemplerne og de skønlitterære eksempler har til fælles, er at de situationer der refereres til, ikke er del af afsenders aktuelle verden på udtaletidspunktet.

Passato remoto refererer således til situationer som ikke er del af afsenders aktuelle verden på udtaletidspunktet. Der er derimod intet i det sproglige udtryk der signalerer at afsender ikke kan tilslutte sig sandhedsværdien i den anvendte ytring. Det tyder på at den beskrivelse der gives af de afsenderorienterede sprogs hoved- og bistemme i oversigt 3, og som er baseret på skemaer i LS (262-264), ikke gælder for italiensk, da der ikke er tale om andres stemme.

4.2.2. *Presente vs. condizionale*

På præsensplan kan man finde en forskel mellem *presente* og *condizionale* der overordnet set svarer til forskellen mellem de to *passato*-former (se 4.3.1.). På præsensplan er det *presente* der angiver at den situation der refereres til, er del af afsenders aktuelle verden på udtaletidspunktet, og at afsender står inde for sandhedsværdien i ytringen, hvorimod *condizionale* ikke gør. Det spørgsmål der stilles i (3), kan besvares med *presente* som i (3a) eller med *condizionale* som i (3b).

- (3) A. Che ore sono _[presente Ind.]?
 (= hvad er klokken?)
 (3a) B. Sono _[presente Ind.] le nove.
 (= den er ni.)
 (3b) B. Sarebbero _[condizionale] le nove.
 (= den er efter sigende ni)

Ved at benytte *condizionale* i (3b) signalerer afsender at tilstanden opleves som adskilt fra vedkommendes aktuelle verden i lighed med afsenders oplevelse i forbindelse med brug af *passato remoto* (se 4.2.1.). Det er formentlig ikke

tilfældigt da condizionale sproghistorisk set er dannet af infinitiv af kerneverbum + passato remoto af *avere* (= *have*). Italiensk skelner grammatisk ikke mellem hypotese og kontrafaktualitet. Derfor angiver formen ikke om afsender er enig eller uenig med den der har hævdet at klokken er ni; uden kontekst signalerer afsender blot at tilstanden er adskilt fra hans aktuelle verden, og at han ikke tilskriver ytringen sandhedsværdi.

4.2.3. *Futuro vs. presente*

Som svar på (3) kunne afsender også have benyttet futuro, som vist i (3c). Også her med en betydningsforskel i forhold til den der udtrykkes i (3a), og også i forhold til (3b).

- (3) A. *Che ore sono*_[presente Ind.]?
 (= hvad er klokken?)
- (3c) B. *Saranno*_[futuro] le nove.
 (= den er nok ni.)

Ved at benytte futuro angiver afsender at det er hans egen antagelse (= 'tro' iflg. Durst-Andersens terminologi, se fx BoS: 164-172) at klokken er ni. Sammenholder man (3a) og (3c), kan man udlede at italiensk tillader at grammatiske former udtrykker såvel afsenders personlige viden som dennes personlige tro.

4.3. *Imperfetto indikativs stilling i italiensk*

Som det fremgår af 4.2.1., er der på italiensk to perfekteve tempora: passato prossimo og passato remoto. Det indikerer at der sandsynligvis skelnes mellem perfektiv og imperfektiv aspekt, hvilket da også er tilfældet, men kun på fortidsplan. Den imperfektive form hedder imperfetto. Den er i sin prototypiske anvendelse en ren aspektuel form, og står som sådan i opposition til de i afsnit 4.2.1. nævnte perfekteve former. Dén anvendelse er vist i (4), der stammer fra Elio Vittorinis roman *Conversazione in Sicilia* (1968:80 (1941)):

- (4) *Andava*_[imperfetto Ind.] [a Palermo], ma non andò_[pasato remoto Ind.].
 (= han var på vej [til Palermo], men han nåede ikke frem)

I modsætning til de nævnte perfekteve former er imperfetto den eneste imperfektive form der findes på italiensk. Formen synes således ikke at kunne

udtrykke samme modale⁷ indhold som enten *passato prossimo* eller *passato remoto*. Ikke desto mindre anvendes formen meget ofte på andre måder end den prototypiske der er vist i (4), hvor der refereres til en aktivitet. Er det ligeledes et tegn på submodus? Det mener jeg ikke kan være tilfældet da der formelt set er sammenfald. De ikke-prototypiske anvendelser mener jeg derimod kan forklares på to forskellige måder: 1. som umarkeret medlem kan *imperfetto* i forhold til det markerede medlem *passato*, tale med såvel hoved- som bistemme (se 4.3.1.); 2. anvendt på andre måder (se 4.3.2.).

4.3.1. *Imperfetto* anvendt som umarkeret form

I LS kapitel 9 tales der om markerethed i Jakobsons forstand. Hermed menes at den ene kategoriform i en binær opposition altid vil være den mest transparente og derfor den markerede form i og med at den kun har én betydning (LS:300). Ud fra dén definition må de to *passato*-former, der begge udtrykker perfektivitet, opfattes som det markerede medlem i forhold til *imperfetto*. Ud over at det markerede medlem kun kan have én betydning, kan det kun tale med hovedstemmen, mens det umarkerede medlem kan tale med såvel hoved- som bistemme (LS: 237). Da der her er tale om en aspektuel forskel i inputstrukturen, omhandler hovedstemmen den ydre verden (jf. oversigt 3). Når det umarkerede medlem taler med sin hovedstemme, betegner det en proces og står i opposition til det markerede medlem, som vi så i (4). Derimod taler det umarkerede medlem med bistemmen når det erstatter det markerede medlem. Det er tilfældet i (5) hvor *imperfetto* er anvendt i stedet for *passato remoto* i den såkaldt narrative eller pittoreske anvendelse. Det viser de understregede former i (5), der stammer fra Bertinetto (1986:386 eksempel [11c]):

- (5) La guerra, scoppiata nel 1914, durava_[imperfetto Ind] circa cinque anni, e si concludeva_[imperfetto Ind] con [il] trattato di Versailles.
(= Krigen, brudt ud i 1914, varede cirka fem år, og afsluttedes med Versaillestraktaten).

7 I overensstemmelse med sprogbogen i henholdsvis LS og BoS anvendes 'modal' her som betegnelse for at afsender på en eller anden ikke nærmere angivet måde har sat sit fingeraftryk på betydningen. Der refereres derimod ikke til epistemisk eller deontisk modalitet.

4.3.2. Imperfetto anvendt på andre måder

Derudover kan imperfetto anvendes på adskillige andre måder som eksemplerne (6)-(10) giver en smagsprøve på⁸. Overordnet set kan imperfetto referere ikke blot til afsenders fortid som i (4)-(9), men også til afsenders samtid (se (10)) og sågar også eftertid. Af pladshensyn gives der dog ikke eksempler på denne brug. Imperfetto kan bl.a. anvendes i betingelseskonstruktioner. Ifølge Bazzanella (1994: 99) hører denne brug hjemme i register 6.-7., hvorimod der i mere formelle registre benyttes trapassato konjunktiv i betingelsessætningen og condizionale composto i oversætningen. I talesprogsvarianterne kan imperfetto indikativ optræde snart i oversætningen, snart i betingelsessætningen, snart i begge. Den formelle udtryksmåde er vist i (6), mens (7) viser den talesprogsvariant hvor imperfetto indikativ optræder i begge sætninger. Betydningen i såvel (6) som (7) svarer til dansk: *Hvis jeg havde været dig, ville jeg have gjort det.*

- (6) Se fossi stato/-a_[trapassato KONJ] in te, l'avrei fatto_[condizionale composto]
 (7) Se ero_[imperfetto Ind.] in te, lo facevo_[imperfetto Ind.].*

Det skal endnu en gang bemærkes at italiensk udtryksmæssigt ikke skelner mellem kontrafaktuel betydning, som foreligger i (6)-(7), og hypotetisk betydning, som kan foreligge i (8), og som formelt, dvs. grammatisk, svarer til (7):

- (8) Pensava che se vinceva_[imperfetto Ind.] alla Lotto la settimana dopo, comprava_[imperfetto Ind.] una nuova macchina
 (= han tænkte at hvis han vandt i Lotto ugen efter, købte han en ny bil).

I (8) svarer *comprava* jo faktisk til en fortids fremtid, og sådan kan imperfetto også anvendes i ikke-betingelseskonstruktioner, se (9):

- (9) Mario mi disse che i suoi venivano_[imperfetto Ind.] a trovarlo il giorno dopo
 (= Mario fortalte mig at hans forældre kom og besøgte ham dagen efter)

På afsenders samtidsplan kan imperfetto bl.a. anvendes om noget der vedrører en imaginær verden, nemlig legens. Dén anvendelse er vist i (10), som stammer fra Bazzanella (1994:100 eksempel (8)).

8 I Bazzanella (1994: 97-107) anføres 10 forskellige anvendelser ud over den gængse hvor imperfetto står i modsætning til passato og udtrykker imperfektiv aspekt. Bazzanella foreslår at alle disse "usædvanlige" anvendelser samles under én og samme karakteristik: *usi modali* (= dansk: modale anvendelser) (idem: 88).

- (10) Facciamo che io ero_[imperfetto Ind 1.sg.] il lupo e tu eri_[imperfetto Ind. 2.sg.] il Cappuccetto Rosso.
 (=lad os gøre at jeg er ulven og at du er Rødhætte).

Spørgsmålet er nu hvordan man kan forklare de mange forskellige anvendelser der delvist er vist i (6)-(10). Iflg. LS (223-227) kan de såkaldt oblikke modusformer konjunktiv og konditionalis gentage sig selv inden for indikativ. Jeg er endnu ikke i stand til at vurdere hvorvidt det er tilfældet på italiensk. Blot vil jeg anføre at iflg. Bazzanella (1994: 97-107), opfattes samtlige de anvendelser som her delvist er blevet illustreret i eksemplerne (6)-(10), under ét som modale anvendelser. Og brugen af ordet ‘modal’ fører tanken hen på det afsenderorienterede.

4.4. Sammenfatning af afsnit 4.

I det foregående har vi set at modus spiller en afgørende rolle på italiensk, og at der inden for indikativ synes at være belæg for at der findes et submodus-system, der bygger på distinktionen [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig]. Det gælder modsætningsparrene *passato prossimo* >< *passato remoto* samt *presente* >< *condizionale semplice*. Dertil kommer *futuro*, som ikke indgår i den nævnte distinktion, men som ligger på linje med *presente*. Sidstnævnte form udtrykker viden, mens *futuro* udtrykker afsenders tro. Jeg mener derfor det er forsvarligt at konkludere at italiensk overordnet set hører til den afsenderorienterede supertype. Dog betyder det at beskrivelsen af hoved- og bistemme i outputtet på de afsenderorienterede sprog, således som den er vist i oversigt 3, må omformuleres. Som vi så i forbindelse med *passato remoto*, kan afsender godt tilslutte sig sandhedstilskrivningen selv om der er –reference til en situation der på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed. Det er således trækket [–reference...] der er det væsentligste på italiensk.

Dertil kommer at *imperfetto* kan anvendes i mange forskellige sammenhænge. I dens prototypiske anvendelse, er det procesbetydning der udtrykkes. Her fungerer den som umarkeret medlem i opposition til perfektiv aspekt. Som sådan kan den erstatte *passato remoto* i dens såkaldt narrative eller pittoreske anvendelse. Dertil kommer adskillige andre anvendelser, der alle kan siges at være modale. Hvordan de kan forklares ud fra en supertypetilgang, må kommende undersøgelser vise.

5. Eventuelle tegn på afsenderorientering i det nominale system

Som nævnt i afsnit 1 anføres det i teorien at der i det nominale system ofte foreligger en pendant til den determinerende verbalkategori. På det virkelighedsorienterede sprog russisk nævnes kasus som en sådan kategori (BoS:129), og på dansk og engelsk, der tilhører den modtagerorienterede supertype, siges ubestemt artikel vs. bestemt artikel at udgøre denne pendant (BoS: 132). På bulgarsk, der nævnes som et afsenderorienteret sprog, siges nulartikel vs. bestemt artikel at udgøre en sådan pendant (LS: 200). Den samme distinktion behandlede Bentsen & Durst-Andersen i forbindelse med prædikative konstruktioner på spansk i deres foredrag, hvor de argumenterede for at spansk også er et afsenderorienteret sprog (se Bentsen & Durst-Andersen andetsteds i denne publikation).

Da jeg på nuværende tidspunkt ikke er i stand til at afgøre hvilken grammatisk størrelse der er/kan være pendant til den determinerende verbalkategori, vil jeg i stedet anføre nogle grammaemer der inden for det nominale system understøtter opfattelsen af at italiensk er et afsenderorienteret sprog.

5.1. Bestemt artikel

Selv om der på italiensk også anvendes bestemt og ubestemt artikel, tyder noget på at andre faktorer kan være på spil på italiensk end på dansk og engelsk. Selv om (11) kun er at opfatte som anekdotisk, viser den ordveksling der er gengivet i eksemplet, og som fandt sted mellem en af mine kolleger der havde italienske rødder (=A i (11)), og undertegnede (=B i (11)), at den bestemte artikel anvendes anderledes på italiensk end på dansk:

- (11) A: Har du set nøglen?
 B: Hvilken nøgle? (*spørger B da de ikke forudgående har talt om nogen nøgle*)
 A: Min, selvfølgelig!

Den bestemte artikel i A's første replik peger mod afsender, og fungerer derved som symptom (jf. afsnit 2.). Den peger ikke mod modtager, hvor den bestemte artikel ville fungere som signal⁹.

9 For god ordens skyld skal nævnes at den samme funktion, som er deiktisk i A's første replik da den peger ud i verden, kendes fra dansk, jf. *Jeg har brækket benet*. Deiktisk anvendelse af bestemt artikel i forbindelse med nøgle er derimod ikke normalt på dansk.

5.2. Adjektivets placering i NP

Et andet tegn der understøtter opfattelsen af at italiensk er et afsenderorienteret sprog, er adjektivets placering i NP. Det udviser træk der ligner træk inden for den determinerende verbalkategori. Som vi så i afsnit 4.3., kan imperfetto anvendes snart aspektuelt, snart modalt. Noget tilsvarende gælder for det attributive adjektiv, der kan anvendes snart restriktivt, hvor det udtrykker et objektivt forhold, snart beskrivende, hvor det udtrykker et subjektivt forhold. Ét og samme leksem kan være snart efterstillet substantivet, snart foranstillet. I Sabatini (1984:373) siges det direkte at når et adjektiv er foranstillet, fungerer det beskrivende, og nok så vigtigt i det aktuelle forsøg på at super-typebestemme italiensk, at **et foranstillet adjektiv først og fremmest udtrykker afsenders eget indtryk**¹⁰ (på italiensk: “esprime più che altro un’impressione (una valutazione, un giudizio) di chi parla”). Når det optræder efterstillet, påpeger Sabatini (idem) at adjektivet derimod fungerer restriktivt. Det illustreres bl.a. med følgende eksempel:

- (12) Il bravo Bernardo innaffia le aiuole inamidite
 (= den gode Bernardo vander de udtørrede bede)

I (13a) optræder adjektivet foranstillet, mens det samme adjektiv i (13b) optræder efterstillet:

- (13a) L’altro giorno Maria aveva parlato con tre anziane signore
 (13b) L’altro giorno Maria aveva parlato con tre signore anziane
 (a + b = forleden dag havde Maria talt med tre ældre damer)

Som det fremgår af oversættelsen, skelnes der i skrift ikke på dansk. Forskellen kommer derimod frem i talesprog, hvor trykforskelle spiller ind: Hvis adjektivet på dansk bærer stærktryk¹¹, efterstilles det som hovedregel på italiensk. Forskellen kan også komme frem hvis det italienske adjektiv gengives vha. af en relativsætning: I (13a) ville relativsætningen fungere som apposition, mens den i (13b) ville fungere restriktivt.

Fra min tid som underviser husker jeg at de studerende ofte i begyndelsen af deres studium havde svært ved at placere bl.a. *gentile* (= dansk: *venlig*) rigtigt i

¹⁰ Fremhævningslinje er min.

¹¹ Især inden for skønlitteratur kan et foranstillet adjektiv dog også fungere restriktivt.

handelskorrespondance. De fulgte de regler som grammatikkerne traditionelt anfører, her eksemplificeret med et uddrag fra Forsberg (1998):

På italiensk er det normale, at adjektivet står bagefter det substantiv, som det beskriver.... **Bemærk:** Kun de bestemte adjektiver, der er nævnt i § 55¹², står normalt foran substantivet. For alle andre adjektiver kan kun særlige forhold ... bevirke rækkefølgen adjektiv – substantiv. (op.cit.:65).

I handelskorrespondance er det normalt at placere adjektivet *gentile* foran substantivet som vist i (14), men de studerende placerede det ofte efter substantivet som vist i (14a), med det resultat at den italienske modtager formodentlig bliver stødt da ytringen mest sandsynligt implicit angiver at breve fra modtager normalt ikke er høflige.

(14) RingraziandoVi della Vs. gentile lettera, Vi informiamo che...

(14a) RingraziandoVi della Vs. lettera gentile, Vi informiamo che...

((14) + (14a) = takkende Dem for Deres venlige brev, kan vi oplyse Dem om at...)

Emnet er langt mere nuanceret, men pladsen tillader ikke at gå mere i dybden. Det der er vigtigt at bemærke sig i denne sammenhæng, er at noget tyder på at placeringen har noget med afsenders oplevelse at gøre når adjektivet benyttes beskrivende (= foranstilling), men ikke når det benyttes begrænsende (= efterstilling). Dette aspekt skal selvfølgelig undersøges langt mere detaljeret.

5.3. Suffixer

Endnu et grammem¹³ der peger i retning af at italiensk er et afsenderorienteret sprog, er den udstrakte brug af suffixer – det være sig i form af diminutiver: fx *-ello*, *-etto*, *-ino*, augmentativer: fx *-one*, pejorativer: fx *-accio*, *-otto* eller kæleformer: fx *-uccio*. De kan både udtrykke privat stemme, fx *Marinuccia mia*, *Pierino* og offentlig stemme (jf. 2.3.1.), fx *panettone* (pan-ett_[diminutiv]-one_[augmentativ]). I denne sammenhæng vil det være relevant at undersøge hvad der betinger

12 Det drejer sig om de såkaldte elementæradjektiver: *grande*, *piccolo*; *vecchio*, *giovane*; *bello*, *brutto*; *buono*, *cattivo*; *vero*, *falso*; *nuovo*.

13 Jeg tillader mig at henregne disse suffixer til grammemer selv om de adskiller sig fra fleksiver. De peger nemlig også.

brug af henholdsvis adjektiv inden for NP og suffix. En sådan undersøgelse ligger dog den for denne artikels rammer.

6. Sammenfatning

Som sammenfatningen i afsnit 4 viste, mener jeg at der er belæg for at sige at svaret på det indledende spørgsmål er, at moderne standarditaliensk tilhører den afsenderorienterede supertype. Det skyldes at modus må siges at være bærer af fællesstemmen, og at der inden for indikativ findes et submodussystem der bygger på distinktionen [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig]. Dertil kommer andre modale forhold der viser afsenders oplevelse. Der tænkes her primært på futuro. Den distinktion som submodussystemet bygger på: [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig], betyder dog at beskrivelsen af hoved- og bistemme i outputtet på de afsenderorienterede sprog, således som den er vist i oversigt 3, bliver nødt til at blive omformuleret. Inden for nominalsystemet understøttes typebestemmelsen af: 1) deiktisk brug af bestemt artikel, 2) adjektivets stilling i NP, hvor foranstilling bevirker at adjektivet fungerer beskrivende samtidig med at det er afsenders eget indtryk der bliver udtrykt, 3) den udstrakte brug af suffixer, der peger på afsenders eller andres holdning til den genstand der refereres til.

Svaret på det indledende spørgsmål vedrører næsten udelukkende fællesstemmen, dvs. output, og er derfor kun en overordnet bestemmelse, som dog er langt den vigtigste. For at gøre bestemmelsen mere nuanceret og fyldestgørelse skulle input og intake også have været inddraget. Dels tillader pladsen det ikke, dels savner jeg, som nævnt nogle steder undervejs, metodiske redskaber til at kunne gøre det. Det gælder som sagt især de bestemmelser der omfatter de to andre bidrag i kommunikationsprocessen fra henholdsvis afsender og modtager. Jeg vil derfor slutte med at opfordre Durst-Andersen til at udarbejde en almen metodebeskrivelse, således at det bliver muligt for andre at foretage beskrivelser/bestemmelser af et eller flere sprog, og derved samtidig blive i stand til at udbrede kendskabet til teorien. Det fortjener den.

Henvisninger

- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare*. Firenze: La Nuova Italia.
- Bentsen, S. & P. Durst-Andersen (denne publikation). *De tre kommunikationsprocess-modeller med fokus på den spanske variant*.
- Bertinetto, P.M. (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano – Il sistema dell'indicativo*. Firenze: Presso l'Accademia della Crusca.
- Berruto, G. (1993). Le varietà del repertorio, i A. Sobrero (a cura di) *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Bari: Laterza, 3-16.
- BoS: Se Durst-Andersen, P. (2011b).
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Items*. Columbus Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2008). The two aspectual systems in French, i M.-B. Mosegaard Hansen & M. Birkelund (eds.) *L'Énonciation dans tous ses états (Melanges offerts a Henning Nølle à l'occasion de ses soixante ans)*, Bern: Peter Lang, 473-494.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic Supertypes – A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Forsberg, F. (1998). *La Grammatica. Italiensk grammatik*. København: Gyldendal.
- GGIC (1988-1997) = *Grande grammatica italiana di consultazione I-III*. L. Renzi et al. (a cura di). Bologna: Il Mulino.
- Jensen, B.L. (2000). Det italienske verbalsystem. De finitte verbalformers semantik, i C. Bache et al. (red.) *Ny forskning i grammatik 8*. Odense: Odense Universitetsforlag, 149-169.
- Kjørup, S. (2002). *Semiotik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur – Roskilde Universitetsforlag.
- LS: Se Durst-Andersen, P. (2011a).
- Peirce, C.S. (1932-1958). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, I-VIII*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Renzi, L. et al. (a cura di). (1988-1997). *Grande grammatica italiana di consultazione I-III*. Bologna: il Mulino.
- Sabatini, F. (1984). *La comunicazione e gli usi della lingua. Pratica, analisi e storia della lingua italiana*. Torino: Loescher editore.
- Skytte, G. & I. Korzen (2000). *Italiensk-dansk sprogbrug I komparativt perspektiv 1-3*. København: Samfundslitteratur.

